

SOMOGYI GYÖRGY
Kortárs szakrális festészet

Mint minden cím, a kiállítóké is arra szolgál, hogy érdeklődést, az érdeklődőben pedig várakozást keltsen. A „szakrális festészet” szókapcsolat értelemszerűen a lehető legnagyobb várakozást kelti, hiszen a szentség fogalmát a legbecesebb értékekkel társítjuk, és Istentől eredeztetjük. A „szakrális művészet” kifejezés évezredek át szószaporításnak számított volna, mert amit művészetnek tekintettek, az eredendően és szükségképp „szakrális” volt: az volt a tárgya, és arra irányult, ami érzeinkben túl van, ami kiemelkedik ebből az árnyékvilágból, és fölmúlja azt.

A kortárs jelző viszont a szakralist időben korlátozza, ami kicsit zavarba ejtő. S hogy ez a zavar nem indokolatlan, arról nemcsak maga a kiállítás, hanem már a meghívó, és még inkább a magyar festészet napja műsorfüzete is tanúskodik. Az utóbbiból megtudhatjuk, hogy az immár egy hétig tartó ünnepegsorozattá nőtt eseményt megálmodói kilenc évvel ezelőtt Szent Lukács evangélista emléknapjához kötötték, akit – jóllehet orvos is volt – a festőművészek védőszentjének tekintünk. Ez a tekintet *hagyomány* alapszik, és ugyanez a hagyomány őrizte meg Szent Lukács mint festő képét olyannak, aki elmélyült figyelemmel és áhitattal – a festék fölött szemlátomást uralkodva – az *Istenszülő* képét festi. Ettől a hagyománytól azonban eltérő képzeteket kelt már az a szobor is, amely (ezúttal a Semmelweis Szalon előcsarnokában) Szent Lukácsot mint *impreszionista* – a saját, pillanatnyi benyomásaira vadászó – *plein air* festőt ábrázolja, de ez még hagyján. A magyar festészet napja betűképpen viszont a festék egyszerűen önállósította magát. A meghívón még csak lendületes pacákat ejtett a betűk fölé, de a műsorfüzet borítóján már a festő ingét és nadrágját is kisajátítva, az ember helyébe lépett. Ez a tébolyult fes-

tékszóró pisztoly a *modern festő* szerepét játssza. És ez a Gólem, ez a minden irányban festéket fröcskölő és sugárban hányó szörnyeteg, aki előtt nyilvánvalóan semmi sem szent, a hagyományt szembe köpve mégiscsak igényt tart arra, hogy önmagát Szent Lukács követőjeként – vagyis szentkép-festőként – értelmezze!

Erre az ellentmondásra a „szakrális” jelző (mint sok más, ködösítésre alkalmas „szakkifejezés”-ként használt, de valójában ködösítő, idegen szóhoz hasonlóan) igyekszik fátylat borítani. Azok viszont, akik a művészetben

kifejezhető *szentség* kérdését valaha is feszegették, valamennyien arra a következtetésre jutottak, hogy *a művészet hitelességéről előképek kezeskednek*. Valahogy úgy, ahogy a szentélyre és annak tartozékaira vonatkozóan az Úr Mózesnek sem azt mondja, hogy „csináld kedved szerint”, hanem hogy „arra a *mintára* készítsd, amelyet a hegyen mutattam neked” (Kiv 25,40). A legújabb korban Rudolf Otto és Mircea Eliade, Hans Sedlmayer és a kérdéskör sok más, kevésbé ismert szakértője is állítja, hogy *a valódi művészet mindig valamilyen örök rend letéteményét őrzi*. Aranykorra, egy elveszített Paradicsomra emlé-

keztet, és arra buzdít, hogy keressük, amit elvesztettünk. A modernizmus mint újítási kényszer viszont mindennek az ellentéte. A modern festészet – írja Titus Burckhardt – „a világban nem anyatermészetet, hanem élettelen anyagot lát”. „A szellem örök, változatlan valósága helyett a modern ember saját létére egy kilátástalan, minden szentségtől idegen magyarázattal szolgál.” Ezt tökéletes kakukktojás-próbaként szemlélteti a Corvina Kiadó tizenhat kötetes művészettörténeti sorozatának a műsorfüzetben is látható, a kötetek címlapját ábrázoló reklámja, melyen a vak is látja, hogy *Az expresszionizmustól a szürrealizmusig* és a *Legújabb kori művészet* című két kötet kakukktojás. A többi viszont – szegről-végről – mind arról tanúskodik, hogy művészetének története során az ember olyan képet alakított ki önmagáról, amely őt mint természetfölötti eredetű lényt jeleníti meg.

Az „utánzás” a műveltség történetében nemhogy bűnnek számítana, hanem minden alkotó lény számára kívánatos erény: a megmaradás és gyarapodás záloga. Ahogy ismétlés a tudás anyja, ahogy gyakorlat teszi a mestert, ahogy az alma nem esik messze a fájá-

A Magyar Festészet Napja alkalmából, Szent Lukács emléknapján a budapesti Semmelweis Szalonban nyílt kiállítás megnyitóján elhangzott előadás szerkesztett változata

tól, és az ének is úgy száll szájról szájra, mint a madár ágról ágra. Szépérzékünk abból táplálkozik, ami a természetben egy magasabb rendű, jelképekben megragadható, örök valóságra utal. Ez a magasabb rend létünk megbízható, hűséges és állhatatos elemeiben nyilatkozik meg: értékrendünket, képzeleteinket, fogalmainkat az *szentesíti*, ami természetes és mesterséges életterünkben egyaránt maradandó. Az újdonság önmagában nem értékfogalom: érték az, ami *időálló*. A képzőművészeti eljárások javát is az az igény szülte, hogy időállók legyenek: elsajátításuk mesterség, amelyet gyakorlat tesz, amelyben nemzedékek jártassága – a rajzeszköz, az ecset és a véső útjának ismerete – halmozódik fel. Ahogy egy szöveg nyelvi *épsége* is azt jelenti, hogy eredeti mivoltában őrizték meg, a nem nyelvi kifejezőeszközök téra is akkor *ép* és egészséges, ha sokan és sokáig sértetlenül őrzik.

A „szakrális” szó jelentéstartalmát is örököltük. A latin *sacramentum* főnévtől, amelynek egyik jelentése a „szentségi titok”. A Szent Jeromos által latin nyelvre fordított Ó- és Újszövetségi Szentírás (Vulgáta) szövegében a *sacramentum* szó legtöbbször ebben az értelemben fordul elő. A Bölcsesség könyvében a megszemélyesített Bölcsesség a legnagyobb titoknak (szakramentumnak) azt mondja, hogy az embert az Isten halhatatlannak teremtette, saját képére és hasonlatosságára alkotta meg (Bölcs 2,22), ám Ő, a Bölcsesség nem rejt el a titkot, hanem napvilágra hozza (Bölcs 6,22). Dániel könyve pedig azt nevezi nagy titoknak, hogy Isten számára semmi sem lehetetlen (Dán 4,6). Szent Pál a Kolosszeiekhez írt levelében közli, hogy Isten Jézus Krisztusban maga nyilatkoztatta ki ennek a titoknak a „dicsőséges gazdagságát” (Kol 1,27), az Efezusi levélben pedig azt, hogy Isten megtestesülése által „vált valóra az a titok, amely öröktől fogva el volt rejtve” (Ef 3,3).

Műalkotást – a szó valódi értelmében – csak a titok nyitját keresve, a teljességre törekedve lehet létrehozni. Az alkotó tudatosan vagy önkéntelenül – mindig arra törekszik, hogy valamiképpen a titok bűvöletében éljen, és a teremtés titka által megszentelt térben hasonlóképp

megszentelt műveket helyezhessen el. Ha ez a törekvése őszinte, akkor anyagában nemes és tartós, szellemi formájában maradandó értéket igyekszik létrehozni. A marandóság záloga pedig a *közösség*, nem az egyéniség.

A *szent* olyan jelekben mutatkozik meg, amelyek szétfeszítik a profán világ kereteit, és akik fölfogják – akiknek van hozzá szemük és fülük – azokat mintegy kiragadva ebből a világból, a *szentség* jeleivel jelölik meg. Ez megrendít és tiszteletet parancsol. Teremtményérzetet kelt, vagyis *alázatra* int. Arra figyelmeztet, hogy a titok nyitja az alázatban, vagyis *áldozat* vállalásában rejlik. És ez a „szakrális” jelző másik bibliai megfjtése: a *sacrificium*. Dániel könyvében a babiloni király által tüzes kemencébe vetett, mert bálványimádásra nem hajlandó, három ifjú *áldozata* Istennek tetsző cselekedet, a bűnbánati zsoltároknak pedig többször is olvashatjuk, hogy aki az igazságot keresi, az „az igazság *áldozatát*” hozza (Zsolt 4,6), és hogy Istennek kedves „a töredelmes lélek *áldozata*” (Zsolt 51,19). Mikor Jézus (Ózeás prófétát idézve) azt mondja, hogy „irgalmat akarok és nem áldozatot” (Mt 9,13), akkor is valójában a főparancsra, a felebaráti szeretet parancsára utal, amelyet másutt (Márk 12,33) a legnagyobb *áldozatnak* nevez. A művészi alkotómunka sem arra szolgál, hogy az ember „megvalósítsa önmagát”,

hanem inkább arra, hogy kiüresítse. Ha az elvetett mag meg nem hal, magára marad, de ha belesimul az örök rendbe, akkor termést hoz azokban, akik hozzá azonos – közös – képzeteket társítanak.

A *szentség* kifejezőeszközei a fenséges, a magasztos, a varázslatos: maga a csoda, ami érthetetlen. De vannak érthető elemei is: a *szent* a teremtett világban mint a természetfölöttire utaló jel ismerhető fel. Minden megnyilvánulása paradoxon, amennyiben az, ami a *szentet* mint valami egé-

szent más hordozza, önmagában nem *szent*, hanem egy profán világ része – mondjuk egy festmény vagy egy kárpit – de amit hordoz, az *megszenteli*. Egy ilyen kép megítélések a forma- és stíluslemzés igényét messze megelőzi a téma és a jelentés iránti, ikonográfiai érdeklődés. Ez minden műveltségben így van, de a keresztény művészetben végletesen: az a világ jelenségeit a végleg-

Molnár János: Bozgor (olaj, vászon)

tekig jelképesen értelmezi. Nemcsak egy növény vagy állat, nemcsak egy ember alkotta tárgy vagy egy mozdulat, hanem egy szín vagy egy mértani alakzat is egy-szersmind túlvilági, érzékfölötti valóságot jeleníthet meg. Hogy pontosan mit, azt viszont éppen a kiemelten „szakrális”-nak nevezett művészet feladata örökíteni nemzedékről nemzedékre. A görög *szümbolon* szó eredetileg olyan tárgyakra vonatkozott, amelyek birtokában két vagy több ember összetartozása fejeződött ki, az összetartozásuk zálogát jelentette. Az ókori latin nyelvben a *sacramentum* főnév is jelentett ilyen összetartozást, elkötelezettséget, sőt hűségüket is. Szent Pál pedig a *sacramentum* és a *sacrificium* fogalmát egyesítve állíthatja, hogy az alázatban rejlik „a jámborság titka” [1Tim 3,16] mint „áldozat a bűnökért”, hogy részvétellel lehessünk „a tévelygők iránt” (Zsid 1–2).

Az ember egykor fölnézett az égre, és hálát érzett, hogy milyen kimeríthetetlen gazdagságból merít. Fölsimerte, hogy az égbolton, a lemenő nap fényében ragyogó láthatáron, a súrló fényben álló hegyek és fák gyönyörűségében az Örökkévalóság visszfénye csillog. Fölsimerte, hogy a természet a maga *időtilenségével*, változatlanságával tündökölt. A Nap – nap mint nap – megújulva kel fel, de mégis ugyanaz a Nap. Az a folyó, amelybe Herakleitosz szerint kétszer nem léphetünk, mégiscsak ugyanaz a folyó. Nincs ugyan két egyforma hópehely, de más egyébbel egyik sem téveszthető össze. Lehet rájuk számítani – még arra is, hogy tartogatnak valami meglepetést. Az ember egykor fölsimerte, hogy az új mindig a régi friss hajtása, s hogy a változás mint valaminek az elmúlása nemkívánatos önféjűség, bűnbeesés következménye. Az Örök rend annyira változatos, hogy nincs szüksége változásra. Minden valódi újdonság – mint a tavasszal kipattanó rügy – arra törekszik, hogy az eredeti, meg nem bolygatott rendet állítsa helyre.

A *Szentírás* és a keresztény *szent* hagyomány tükrében a teremtett világ – s benne az ember – ábrázolása az Istenbe és Krisztusba vetett hit kifejezésének egyik lehetséges módja. Ez a tanítás két hittételen alapszik. Egyik az, hogy az ember az őt teremtő Isten hasonmása, és

hogy valamilyen mértékben minden teremtmény a Teremtő létéből részesedik. A lét értelme az, hogy Teremtőjének dicsőségét, szépségét és szeretetét nyilvánvalóvá tegye. Az Ószövetségben nemcsak a teremtéstörténet, hanem többek között *A bölcsesség könyve* is azt hirdeti: Isten az embert halhatatlanságra teremtette, és saját lényének képmásává tette (Bölcs 2,23). Az Újszövetségben, Szent Pál szerint nemcsak az ember „Isten képe és dicsősége”, hanem mindaz, ami Istenben láthatatlan, „a világ teremtésétől fogva az Ő alkotásaiból megértetvén, megláttatik” (Róm 1,20). Ezek szerint mindaz, ami létezik, kapcsolat a látható és a láthatatlan világ között, a *szimbólum* szó eredeti („összetartozás”) jelentés-tartalmának megfelelően. A zsidókhöz írt levélben Isten „építő” és „alkotó” (*tekhinitész* és *démiurgosz*) (Zsid 11,10), az efézusiakhoz írt levélben pedig az ember *poiéma*: Isten „költeménye” (Ef 2,10). Szent Ágoston szóhasználatában a Teremtő „művész”, és a teremtés „műalkotás”. A többi egyházatyá szerint is minden látható dolog mögött ott van Mindenek Alkotója.

Hittétel az is, hogy Krisztus maga az a kép, amelyben Isten önmagát a világ elé tárja. Megmutatja azt az *ősképet*, amely bennünk már elhomályosult, és ezzel megnyitja a bennünk rejlő istenképmás kibontakozásához vezető, kegyelmi átalakulás útját. Ádám ugyan a maga bűnbeesett mivoltában nemzette gyermekeit, és saját bűnös létünk is az ősképek eltorzulása bennünk, de az Úr lelke által – írja Szent Pál a korintusiaknak – Krisztus ábrázatára formálódunk át, s ahogy viseltük a földi embernek (Ádámnak) a képét, úgy fogjuk viselni a mennyeknek (Krisztusnak) az ábrázatát is (1Kor 15,49). Az egyházatyák írásaiból az a meggyőződés sugárzik, hogy Krisztushoz mint ősképhez való hasonlóságra kell törekednünk. Ezt a törekvést tekintik „egyetemes istentisztelet”-nek (kozmosz liturgiának), amelynek része a *szentek* ábrázolása és a *szentképek* tisztelete is. A képtisztelettel kapcsolatos nézeteket összefoglaló Damaszkuszi Szent János szerint Isten csak addig volt az ember számára megközelíthetetlen, kifejezhetetlen és ábrázolhatatlan, amíg Fiúistenként – mint az Atya képmása – meg nem jelent hozzánk hasonló,

Somogyi Győző: Feszület (tempera, fa)

emberi alakban. Megtestesülésével viszont megszentelte a húst és a vért, s tisztelet vágyát ébresztette bennünk az anyag olyan formái iránt is, mint az Oltáriszentségben átváltozni képes kenyér és bor, a tanítást őrző, *szent* könyvek vagy a megváltásunkat jelképező kereszt.

Krisztus halálával és feltámadásával az idők teljessége érkezett el, a teremtés műve fejeződött be. Így azt reméljük, hogy az egész teremtett világ „felszabadul majd a romlottság szolgaságából, Isten fiai dicsőségének szabadságára” (Róm 8,21). Az időt az örökkévalóság, a teret a végtelenség képzetével társítani tehát valóságos cselekmény is. E nélkül a képzettársítás nélkül mindennemű műélvezet és műpártolás hasonló bálványimádás lenne, mint azoké a civilizált, római polgároké, akik Szent Pál szerint „a teremtett dolgokat tisztelték és szolgálták a Teremtő helyett” (Róm 1,25).

Mindaz, ami a keresztény tanításból a képalkotásra – vagy az örökkévalóságnak, a megváltás örömhírének a megjelenítésére – vonatkozik, a hit nemes letéteményének része: *depositum fidei*. Az, amiről Szent Pál úgy írt: „örizd a rád bízott kincset”. Az, amit a „modern kori egyházatyának” tartott, immár Boldog John Henry Newman a XIX. század közepén úgy határozott meg: „Amit rád bíztak, és nem, amit te fedeztél föl. Amit elfogadtál, és nem, amit te találtál ki. Nem okoskodás eredménye, hanem a tanításé. Nem olyasmi, amit az ember egyénileg értelmezhet, hanem ami közmegegyezés tárgya”. Ilyen letétemény nemcsak a *Szentírás*, nem is csupán a szájról szájra szálló *Ige*, hanem az ember valamennyi megnyilvánulása. Nem-

csak *szent szöveg* alakult ki az Isten által választott, történelmi időben és földrajzilag meghatározott térben, hanem a tanítást közvetítő, nem nyelvi jelek tárháza is. A liturgia megszokott fordulatait, a papi és a szerzetesi ruházat, a liturgikus mozdulatok, az egyházzene, az egyházi építő-, díszítő- és ábrázoló művészet elemei is tanújelek. Aki *szakrális* – azaz *szent*, vagyis a lehető legnagyobb becsben tartott – művek létrehozására törekszik, annak (Babits módján) a „régihangot” kell keresnie: az Istenről szólót, hogy szavai hibátlan hadsorra állván, mint Ő súgja, bátran szólhassanak. Úgy, ahogy az minden egészséges lélek számára érthető. Minden szakrális mű tanújel kell, hogy legyen: a hit letéteményének része. Ahogy Krisztus mint példakép követése is sokkal inkább *hagyomány*, semmint egyéni lelemény kérdése.

A szakrális jelképek, allegóriák és attribútumok az egyetlen *Szentben*, az Istenségben való összetartozásunk zálogai: azt hivatottak tanúsítani, hogy bennünket mint teremtményeket valóságosan csak a Teremtő kezében összefutó szálak tarthatnak össze. Miután az úgynevezett humanizmus ürügyén profanizált modern világ minden eszközével hirdeti ennek az ellenkezőjét, a képekben hordozott szentségnek – vagy hiányának – a felismerése, a jelképvilág megértése ma nem csekély szellemi erőfeszítést igényel. Ez a kiállítás a szentség felé való törekvésnek a nyomait igyekszik fölmutatni. Fogadják a titok, a *sacramentum* iránti alázattal, hogy még a szentséghez való csatlakozás pusztá óhajában is felismerjék a gyarló ember vágyát az üdvösségre.

Kisléghy Nagy Ádám: Feltámadt Krisztus (vázlat, olaj, vászon)